

Endülüs'te Doğulu Bir Edib: Sâid el-Bağdâdî

An Eastern Literatus in al-Andalus: Sa'îd al-Baghdādî

Ebuzer Sarp

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı
Assist. Prof., Suleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Literature

Isparta / Türkiye

abuzersarp@sdu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-3129-1093>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1635392

Cite as / Atıf: Sarp, Ebuzer. "Endülüs'te Doğulu Bir Edib: Sâid el-Bağdâdî". *Marife* 25/1 (2025) 91-110. <https://doi.org/10.33420/marife.1635392>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediğı teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

<https://marife.org/tr/>

Endülüs'te Doğulu Bir Edib: Sâid el-Bağdâdî

Özet

Müslümanların Endülüs'ü fethettikleri ilk dönemden itibaren bu bölge ile Doğu arasındaki ilmi ve kültürel ilişkiler kesintisiz devam etmiştir. Doğu'nun kültürel birikimini Endülüs'e taşıma amacı güden yöneticiler ve âlimler vasıtasıyla bu ilişkiler zamanla daha da güçlenmiştir. Endülüslülerin gerek Doğu'nun sahip olduğu kültür ve medeniyete olan hayranlıkları gerekse onların düzeyine ulaşma arzuları bu noktada önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra iki bölge arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler bağların farklı yönlerden de güçlenmesini sağlamıştır. Zira Doğu'dan Endülüs'e ticaret amaçlı seyahat edenler bulunmaktadır. Bir diğer etkileşim noktası ise ilim yolculuklarıdır. Birçok ismin iki bölge arasında gidip geldiği bilinmektedir. Bu isimlerden birisi de Sâid el-Bağdâdî'dir (ö. 417/1026). Aslen Musullu olup Bağdat'ta ilmi kimliğini oluşturan Bağdâdî, buradaki siyasi karışıklıklar nedeniyle Endülüs'e göç etmiş ve Endülüs Emevi sarayına kabul edilmiştir. Bağdat'ta geçirdiği zaman diliminde güçlü bir edebiyat ve lügat bilgisine sahip olduğu anlaşılan Bağdâdî, Endülüs'te ise yerel âlimler tarafından şüpheyle karşılanmış, onlarla münazaralara girmiş ve bölgenin ulaştığı ilmi olgunluk düzeyinden dolayı ilk dönem bu bölgede kabul görme konusunda sorunlar yaşamıştır. Ancak dönemin hacibi İbn Ebî Âmir el-Mansûr'un (ö. 392/1002) desteğini alarak sarayına girmiş ve burada hacibin ileri gelen şair ve ediplerinden biri haline gelerek edebi meclislerde yer almıştır. Mansûr'un vefatı sonrası gözden düşerek Endülüs'te farklı şehirlerde hayatını sürdürmeye çalışmış, nihayetinde Sicilya'ya göç etmiş ve burada vefat etmiştir. Bağdâdî'nin en önemli edebi ürünü emâlî türünde yazmış olduğu Kitâbu'l-Fusûs'tur. Bu eserinde Cahiliyeden itibaren şair, edip, tarihi şahsiyetler gibi birçok isimle ilgili tarihi bilgilerin yanı sıra Arap kültürüne dair de nakillerde bulunmaktadır. Ayrıca çok fazla şiir rivayet ederek eserini adeta bir divan haline getirmiştir. Bu rivayetlerine yaptığı lügat ve sözlük analizleri ve yorumları eseri Arap edebiyatı için ehemmiyetli bir noktaya çıkarmıştır. Zira müellifin Doğu'da iken ders aldığı hocaları Arap dili ve edebiyatında önder olarak kabul edilen isimlerdir. Bu ilim ve edebiyat çevresinde yetişme fırsatı bulan müellif, geniş ilmi birikimini el-Fusûs vasıtasıyla Endülüs'e sunmuştur. Bu çalışmada, öncelikle edebi ve tarihi kaynaklara dayanarak şahıs ve eser üzerinde derinleşme yöntemiyle Sâid el-Bağdâdî'nin hayatını, ilmi kimliğini, Endülüs'teki faaliyetlerini ve en önemli eseri olan el-Fusûs'u incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde klasik edebiyat tarihi eserleri ve biyografik kaynaklardan yararlanılmış ve çalışma çağdaş doğulu ve batılı araştırmalarla desteklenmiştir. Yer yer benzer nitelikteki Kitâbu'l-Emâlî ile de mukayese edilerek eserin özellikleri ortaya koyulmuştur. Özellikle Bağdâdî'nin edebiyat ve lügat ilmine dair bilgilerinin güvenilirliği, şairlik niteliği, Doğu ve Endülüs ilim çevreleri arasındaki etkileşiminin geldiği nokta ve el-Fusûs'un içerik ve yöntem bakımından değerlendirilmesi ele alınmıştır. Bağdâdî'nin yöneticiler ile yaşadığı olaylar zikredilerek onun kişiliği ve eğilimleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca edebiyat eserlerinde yer alan şiirlerine değinilerek hem şiir yazmasına neden olan etkenler hem de şiirleri içerik olarak değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra hem klasik dönem müelliflerinin hem de modern dönem araştırmacılarının Bağdâdî'nin nitelikleri, kişiliği ve eseri ile ilgili yorumlarına da yer verilmiştir. Çalışmada Bağdâdî'nin şair olarak nitelenmesinin zor olmasına rağmen önemli bir edebiyat ve lügat âlimi olduğu ve emâlî yazım geleneğine kayda değer bir katkıda bulunduğu saptanmaktadır. Onun ve eserinin Endülüs'teki etkisi üzerinden bu bölgedeki edebî gelişimin ileri bir düzeye ulaştığı tespit edilmektedir. Bununla birlikte Endülüs'ün Doğululara ve o bölgenin edebî ürünlerine dair yaklaşımının önceki dönemlere göre değiştiği ifade edilmektedir. Zira ilk dönem bu bölgede yaşamaya başlayan Endülüslü Müslümanların, Doğu'nun bütün unsurlarını neredeyse sorgusuzca kabul ettikleri bilinmektedir. Bu zihin dünyasının 10. yüzyıldan itibaren daha itidalli bir duruma dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Endülüs Edebiyatı, Emâlî, Sâid el-Bağdâdî, el-Fusûs.

An Eastern Literatus in al-Andalus: Sa'îd al-Bağhdādî

Summary

Since the early period of the Muslim conquest of al-Andalus, beginning in the early 8th century, scholarly and cultural interactions between this region and the East uninterruptedly continued. These relations were further strengthened over time through rulers and scholars who sought to transfer the cultural heritage of the East to al-Andalus. The admiration of Andalusians for the culture and civilization of the East, as well as their desire and longing to attain the same level of intellectual and cultural refinement, played a significant role in this process. Additionally, there were individuals who

travelled from the East to al-Andalus for both commercial and scholarly purposes. Among these figures was Sâ'id al-Bağhdâdî (d. 417/1026). Originally from Mosul, Sâ'id al-Bağhdâdî shaped his intellectual identity in Baghdad. However, due to political turmoil in Baghdad, he migrated to al-Andalus, where he was accepted into the Umayyad court. During his time in Baghdad, he developed a strong command of literature and lexicography. However, upon arriving in al-Andalus, he was met with scepticism by local scholars, engaged in debates with them, and initially faced difficulties in gaining acceptance within the scholarly circles of the region due to the advanced intellectual maturity of Andalusian scholarship at that time. Nevertheless, he secured the support of the vizier Ibn Abî 'Amir al-Manşûr (d. 392/1002) and entered his court, eventually becoming one of the prominent poets and literary figures in his literary assemblies. After the death of al-Manşûr, he fell out of favour and attempted to sustain his life in various Andalusian cities before ultimately migrating to Sicily, where he passed away. Sâ'id al-Bağhdâdî's most significant literary work is *Kitâb al-Fuşûş*, composed in the *emâli* (dictation-based) genre. In this work, he not only provides historical information about various figures from the pre-Islamic period onward but also transmits knowledge about Arab culture. Additionally, he incorporates a large number of poetic narrations, effectively transforming the work into a poetic anthology. His extensive lexicographical and philological analyses within these narrations elevate *al-Fuşûş* to a position of great significance in Arabic literature. Notably, the scholars from whom he received instruction in the East were esteemed authorities in Arabic language and literature. Having had the opportunity to study within this scholarly and literary milieu, Sâ'id al-Bağhdâdî introduced his vast intellectual knowledge to al-Andalus through *al-Fuşûş*. This study employs a deep analytical approach to examine Sâ'id al-Bağhdâdî's life, intellectual identity, activities in al-Andalus, and his most significant work, *al-Fuşûş*, primarily by relying on literary and historical sources. Classical works of literary history and biographical sources have been analysed, and the study is supported by both contemporary Eastern and Western research. Additionally, a comparative analysis has been conducted between *al-Fuşûş* and other works of a similar nature, such as *Kitâb al-Amâli*, to highlight the distinct characteristics of *al-Fuşûş*. The study particularly addresses the reliability of Sâ'id al-Bağhdâdî's knowledge in literature and lexicography, his poetic competence, the extent of intellectual exchanges between Eastern and Andalusian scholarly circles, and an assessment of *al-Fuşûş* in terms of both content and methodology. Furthermore, his interactions with political figures are examined to shed light on his personality and tendencies, and his poetic works are analysed in terms of both the factors that influenced his poetry and its thematic content. Additionally, the views of both classical scholars and modern researchers regarding Sâ'id al-Bağhdâdî's literary qualities, personality, and work are discussed. The study concludes that while it is challenging to classify Sâ'id al-Bağhdâdî strictly as a poet, he was nonetheless an important scholar of literature and lexicography and made notable contributions to the *emâli* writing tradition. His influence, as well as that of his work, significantly contributed to the literary development of al-Andalus. Moreover, the study highlights the shift in Andalusian attitudes toward Eastern scholars and literary traditions over time. In the early period of Muslim presence in al-Andalus, Andalusian scholars and intellectuals are known to have accepted Eastern influences almost unquestioningly. However, from the 10th century onward, a more balanced and critical approach toward Eastern knowledge and literature became evident. This shift reflects the intellectual maturation of Andalusian scholarship and its increasing capacity to critically engage with external influences rather than merely adopting them wholesale.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Andalusian Literature, *Amâli* Tradition, Sâ'id al-Bağhdâdî, *al-Fuşûş*.

Giriş

Müslümanların Endülüs'e girdikleri ilk yıllardan itibaren bu bölge ile Doğu arasındaki ilişkiler hep devam etmiştir. Endülüslüler hac ve ilim yolculukları için Doğu'ya devamlı giderken buna karşılık Doğu'dan da Endülüs'e ticaret ve ilim amacıyla birçok kişi gelmiştir. Her ne kadar Doğulular bu bölgeye gitmekte çekim-

ser davransalar¹ da Endülüslü yöneticilerin ilim çevrelerine verdikleri önem² ve gelişmekte olan medeniyet ve kültür ortamı âlimler için bu bölgeyi daha cazibedar hale getirmiştir.³ Diğer yandan yöneticilerin şair ve edipleri Doğu'ya yolculuk yapmaları, kültürel ve edebi ürünleri Endülüs'e taşımaları için teşvik etmeleri de bölgeler arası etkileşimi hızlandırmıştır.⁴

Endülüs Emevileri döneminde yöneticilerin siyasi olarak Abbâsilerle olan rekabetleri de kültürel gelişimi etkilemiştir. Bu rekabetin bir neticesi olarak Doğu'dakilere benzer şehirler, binalar inşa etmişler ve oradaki eserleri büyük meblağlar karşılığında satın almışlardır.⁵

Doğulu isimlerin Endülüs edebî ve kültürel ortamına bakışları küçümseyici tarzda⁶ olsa da bu bölgede ilim, refah ve istikrar açılarından davetkâr bir çevre oluşmuş olması birçok ismin oraya yolculuk yapmasına olanak sağlamıştır. Bu isimlerden birisi de Doğu'daki kaotik ortamdan kurtulma ve değer görme arzusunda olan Sâid el-Bağdâdî'dir.

Bağdâdî ile ilgili özellikle İbn Bessâm'ın *ez-Zehîra'sı*, el-Makkarî'nin *Nefhu't-tîb*'i ve el-Merrâküşî'nin *el-Mu'cib*'inde diğer eserlere nispeten geniş bilgi bulunmaktadır. Ancak klasik eserlerde genel anlamda eseri *el-Fusûs*'un içeriğinden bahsedilmemektedir. Modern dönemde ise 1993 yılında yayımlanan Abdulvehhâb et-Tâzî'nin *Sâid el-Bağdâdî: hayâtuhû ve âsâruhû* isimli eseri bir temel kaynak hüviyetindedir. Nitekim et-Tâzî, 1994 yılında da üç nüshası bulunan el-Fusûs'u Karaviyyîn nüshasına bağlı kalarak tahkik edip neşrederek bu alandaki araştırmalar için önemini ortaya koymuştur. Her ne kadar bu konu ile ilgili Arapça farklı makaleler ve tezler bulunsun da et-Tâzî kadar hem Bağdâdî hem de el-Fusûs ile ilgili bilgi veren ve ufuk açıcı analizler yapan bir isim yok denilebilir. Muhammed Seyyid Osman da el-Fusûs'u mezkûr nüshasına bağlı kalarak tahkik ederek yayınlamıştır. Ancak Osman'ın et-Tâzî gibi bilgi vermediği ve analizler yapmadığı ifade edilmelidir. Muhsin Ismail Muhammad ve Régis Blachère gibi isimlerin makaleleri de Bağdâdî'nin kişiliğini, hayatını, ilişkilerini ve şiirlerini anlamak adına önemlidir. Ancak bu çalışmalar da el-Fusûs'u ve içeriğini değerlendirmekten uzaktır. Bu makalede hem Bağdâdî'nin kişiliği hem de el-Fusûs değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra do-

¹ Henri Peres, *eş-Şîrû'l-Endelüs fî asri't-tavâif*, çev. Tahir Ahmet Mekki (Kahire; Dâru'l-Maârif, 1988), 48.

² Bu durumun en dikkat çekici örneklerinden birisi İşbiliye yöneticisi Ebu İshak İbrahim b. Haccac'ın (ö. 910) büyük meblağlar ödeyerek Kamer isimli bir cariyeyi Doğu'dan getirtmesidir. Bu cariyeye etkileyici konuşma yeteneğinin yanı sıra belâgat ve müzik ile şarkı söyleme konularında üstün bir bilgiye sahipti. Bk. el-Merrâküşî, *el-Beyânu'l-muğrib*, thk. C. S. Colin- Lévi-Provençal (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983), 2/128.

³ Muhammed Rıdvan ed-Dâye, "et-Ta'rif ve'n-nakd: Tahkiku kitabî'l-Fusûs li Sâid el-Bağdâdî-kırae fî'l-menhec", *Mecelletü Mecmaî'l-Lugati'l-Arabiyye* 79/2 (2004), 353-354.

⁴ Muhsin Ismail Muhammad, "Şâid de Bagdad y los motivos de su inmigración a al-Andalus y semblanza sintética", *Miscelánea de estudios árabes y hebraicos. Sección Árabe-Islam* 34-35 (1985), 84.

⁵ İzzeddin Akibi, "Min Mazâhir et-Tenâfus ve's-Sırâ' Beyne'l-Emevîyyîn fî'l-Endelüs ve'l-Abbâsiyyîn fî'l-Meşrik", *Mecelletü Ulûm el-İnsân ve'l-Muctema'* 3/13 (2024), 425-450.

⁶ Peres, *eş-Şîrû'l-Endelüs fî asri't-tavâif*, 50.

ğulu ve batılı araştırmaların incelenmesi neticesinde farklı yorumlara da yer verilecektir.

1. İsmi ve Nesebi

İsmi Ebu'l-Alâ Sâid b. Hasan b. İsa er-Rebeî el-Bağdâdî el-Musulî'dir.⁷ Kaynaklar genellikle babasının ismini vermekle yetinmişlerdir. İbn Hayr, İbn Bessâm ile birlikte dedesinin ismini zikretmektedir.⁸ Künyesi konusunda bütün kaynaklar ittifak halindedir. Kaynaklarda Musul'dan Bağdat'a göçtüğü ifade edilmektedir. Aslen Musullu⁹ olmasına rağmen bütün kaynaklarda Bağdâdî nisbiyle anılmaktadır.¹⁰ Bu, onun ilmi kimliğini bu şehirde inşa etmesi ile ilgili bir durumdur. Temel kaynakların neredeyse hiçbirinde Endülüs'e nispet edilmemektedir.

2. Hayatı

Doğum tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak bazı olaylar onun doğumu ile ilgili varsayım imkânı vermektedir. Abdumelik el-Muzaffer'in, (ö. 399/1009) döneminin önde gelenlerinden İsa isimli bir şahsı öldürmesi üzerine ona yakınlığı ile bilinen Bağdâdî bir şiir nazmetmiştir. Bu şiir sonrasında Ebu Hafs b. Bürd el-Ekber (ö. 418/1027) el-Bağdadî'ye başka bir şiir ile cevap vermiş ve aralarında karşılıklı bir atışma yaşanmıştır. Bu şiirlerin birisinde Bağdâdî "*yetmiş beş yılı geçiyorum*" ifadesini kullanmaktadır.¹¹ Bu ifadeyi Abdumelik'in döneminde yani h. 393-399 yılları arasında kullandığı düşünüldüğünde doğum tarihinin en geç h. 324 olması mümkün görünmektedir. Bazı kaynaklar onun doğum yılı olarak h. 340 varsayımında bulunmaktadır.¹²

Yetişme ve tahsil dönemi ile ilgili de bilgi bulunmayan Bağdâdî, Büveyhî sarayında önce vezir el-Mühellebî'nin (ö. 352/963) değer verdiği isimlerden bir olmuştur.¹³ Hicri 364 yılında ise bir diğer Büveyhî veziri Ebü'l-Feth b. el-Amîd'in (ö. 366/976) huzurunda sorulan sorulara cevap verip oradakilerin beğenisini kazanmıştır. Yani yaşı çok ilerlemeden Bağdat'ta tanınır hale gelmişti.¹⁴ Ancak kendisine sorulan bütün sorulara hızlı ve tereddütsüz cevaplar vermesi onun güvenilirliğine dair şüphelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹⁵ Mizahi yapısının ve verdiği bilgilerin fazlalığının da onun inandırıcılığına dair önemli bir engel olduğu

⁷ Ebu'l-Hasan Ali b. Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, thk. İhsan Abbâs (Tunus: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitab, 1979), 1/128.

⁸ İbn Hayr el-İşbîlî, *Fihrist*, thk. Beşşâr Avvad Maruf-Mahmud Beşşâr Avvad (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2009), 404.

⁹ Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (Kahire: ed-Dâru'l-Misriyye, 1966), 240.

¹⁰ Şihâbuddîn el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1997), 3/75-76.

¹¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra*, 1/130.

¹² Régis Blachère, "Un pionnier de la culture arabe orientale en Espagne au Xe siècle : Sâ'id de Bagdad", *Social Wall*, (2014), 444.

¹³ Ebu Hayyân et-Tevhidi, *el-İmtâ' ve'l-Muânese* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 407.

¹⁴ Abdulvehhâb et-Tâzî, *Sâid Bağdâdî: hayâtuhû ve âsâruhû* (Muhammediye: Mektebetü'l-Mağribiyye, 1993), 107.

¹⁵ Cemaluddin el-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1982), 2/85.

ifade edilmektedir. Hatta bu özellikler onun “âlim” olarak değerlendirilmesi konusunda tereddütler oluşturmıştır.¹⁶

Daha sonra Adudüddavle'nin (ö. 372/983) sarayında kendine yer bulmuştur. Vezir Ebu'l-Kasım Abdulaziz b. Yusuf'un onu kütüphanede görevlendirmiş olması da saraya girmesini kolaylaştırmıştır.¹⁷ Bu görevi 367-371 yılları arasında sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde rahat ve değer gördüğü bir hayat yaşayan edip, 372'de Adudüddavle'nin vefatı sonrası hayatı sıkıntılı bir sürece girmiştir. Kendi ifadesine göre Bağdat'taki 30 yıllık ikametinin büyük bir bölümünde rahat bir yaşam sürmüştür. Ancak Bağdat bölgesinin kaotik bir duruma sürüklenmesi ile beraber bu ortamda yaşamaktan ziyade daha sükûnetli olduğunu düşündüğü bir bölgeye göçmeyi tercih etmiştir.¹⁸

Bağdat'ta ortaya çıkan sorunlardan kaçmak amacıyla çıktığı yolculuğun tarihi konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Onun Endülüs'e varış yılı olarak h. 380 zikredilmektedir. Dolayısıyla 375-376 yılları civarında Bağdat'tan ayrıldığı düşünülmektedir. Bağdat ve Endülüs arasındaki yolculuğu ile ilgili kaynaklarda neredeyse bilgi yoktur. İbn Hayr, Bağdâdî'nin Mısır'da kaldığı süreden, burada *el-Medâhil* isimli kitabı vezir İbn Hinzâbe'den (ö. 391/1000) okuduğundan ve onunla yakın ilişki içerisinde olduğundan söz eder.¹⁹ Bu durum, onun Mısır'da kayda değer bir zaman dilimi geçirdiği anlamına gelir. Ancak burada istediği istikrarlı hayatı bulamadığı için yoluna devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira İbn Hinbâze'nin Mısır'da birçok iç mücadeleye girdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra Bağdâdî'nin Endülüs'e varış süreci için kullandığı “وَلَمْ تَلْقَني أَرْضُ” (*hiçbir yer beni iyi karşılamadı*) ifadesi de onun Mısır bölgesinde rahat bir dönem geçirmediğini ortaya koymaktadır. Blachère ise Mısır bölgesinde şair ve alim sayısının fazlalığının onun bu bölgeden de ayrılmasının sebebi olduğunu ifade etmektedir.²⁰

Endülüs'e giriş zamanının Doğulu âlim Ebu Ali el-Kalî'nin (ö. 356/967) hemen sonrasına tesadüf etmesi, dönemin fiili hükümdarı İbn Ebî Âmir Mansûr'un (ö. 392/1002) sarayına gelen şair ve edipleri imtihan etme alışkanlığı²¹ ve bölgenin ilmi olgunluğa ulaşmış olması onu bazı meydan okumaların içine itmiştir.²² Nitekim Endülüs'e geldiğinde halk ve bölgenin ileri gelenleri, onun bilgi birikimi ve zekâsı konusunda şüphe duyan ve güvenmeyen bir yaklaşım göstermişler ve on-

¹⁶ el-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2/88; Kiftî'ye göre onun güvenilirliğine dair yapılan ithamların haklılık payı vardır. Aynı şekilde İbn Bessâm da hem söz hem de fiil olarak ona güvenilemeyeceğine vurgu yapmaktadır. Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/9.; İbn Beşkuvâl de bu konuyu zikrettikten sonra Bağdâdî için “Allah onu affetsin” ifadesini kullanarak zikredilen ithamları kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Bk. Abdülmelik b. İbn Beşkuvâl, *es-Sıla fî târihi eimmeti'l-Endelüs*, thk. Seyyid İzzet el-Attar el-Hüseyni (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1955), 233.

¹⁷ Sâid el-Bağdâdî, *Kitâbu'l-Fusûs*, thk. Abdulvehhâb et-Tâzî (Muhammediye: Mektebetü'l-Mağribiyye, 1994), 1/32.

¹⁸ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 33.

¹⁹ İbn Hayr, *Fihrist*, 440.

²⁰ Blachère, “Un pionnier de la culture arabe orientale en Espagne au Xe siècle : Şâ'id de Bagdad”, 446.

²¹ Muhammad, “Şâid de Bagdad y los motivos de su inmigración a al-Andalus y semblanza sintética”, 85.

²² ed-Dâye, “et-Ta'rif ve'n-nakd”, 354-355.

dan ilim öğrenmekten imtina etmişlerdir.²³

Bu güvensizlik ortamında Bağdâdî Endülüslü âlimlerin onu imtihan etme istekleri ile karşılaşmıştır. Bu ilmi sınamada fazla cüretli davranması sonucu Endülüs âlimleri ve edipleri²⁴ tarafından zor durumda bırakılmıştır. Ayrıca dini açıdan da kendisine olumsuz bir yaklaşım gösterilmiştir.²⁵ Heyecanlı ve kendine çok güvenen bir yapısı olduğu anlaşılan bu misafir bilgin, Endülüs âlimleri tarafından “yalancı” ve “sahtekâr” olmakla itham edilmiştir. Onda beklediğini bulamayan dönemin baş veziri ve fiili hükümdarı İbn Ebî Âmir Mansûr (ö. 392/1002) ile yakın ilişki içerisinde olabilmek için bir müddet beklemek zorunda kalmıştır. Her şeye rağmen lügat ilmi ve şiirdeki yüksek seviyede olan birikimi sayesinde 385/995 yılında Mansûr, emâlî²⁶ türündeki kitabını yazması için Bağdâdî'ye izin vermiştir. Sonraki süreçte hem yönetimi tekeline almayı²⁷ arzulayan Mansûr'un inşa ettirdiği Medinetüzzâhire şehrindeki sarayında dikkat çekici büyük bir âlimin varlığına ihtiyaç duyması hem de uzun mesafeler kat ederek gelen Bağdâdî'nin sarayda yükselme isteği ilişkilerinin hızla ilerlemesine olanak sağlamıştır.²⁸ Bunun yanı sıra Mansûr'un eğlence meclisleri düzenlemeyi seven karakteri²⁹ ve Bağdâdî'nin bu tür meclislere uygun olan neşeli-nüktedan yapısı ve saray nimetlerinden faydalanma konusundaki ustalığı³⁰ daha fazla yakınlaşmalarına yol açmıştır.³¹ Bazı kaynaklar el-Merrâküşî'den nakille Mansûr'un onu vezirliğe getirdiğini ifade etmektedir.³² el-

²³ el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 241; İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/32; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/76.

²⁴ Bu dönem şairlerinden olan İbnü'l-Arif'in Bağdâdî'ye karşı olan olumsuz duyguları eserlerde açıkça ifade edilmektedir. Bk. el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 194; İbnü'l-Arif, Bağdâdî'nin okuduğu şiirin aslında başkasına ait olduğunu ortaya koyabilmek adına onun okuduğu şiirlere ücret karşılığında uydurma eklemeler yaptırarak Bağdâdî'yi el-Mansûr nezdinde sahtekâr durumuna sokmak isteyecek derecede Bağdâdî'ye karşı olumsuz bir bakışa sahiptir. Bk. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/77.

²⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/76.

²⁶ Emâlî türü eserler, âlimlerin belirli bir gününde ve belirlenmiş bir mekânda öğrencileriyle gerçekleştirdikleri ders meclislerinde öğrencilerine aktardığı ve yazdırdığı eserlerdir. Bu meclislerde öğrenciler, hocalarının etrafında oturur, hocaları ilmi birikimini onlara anlatır, senetleriyle birlikte rivayetler aktarır ve bu metinlerdeki garip (anlaşılması zor) ifadeleri açıklar ve onlarla ilgili faydalı bilgileri zikreder. Dolayısıyla “emâlî”, herhangi bir ilim dalında (fıkıh, tefsir, hadis, lügat, nahiv ve edebiyat vb.) bir hocanın öğrencilerine aktardığı her şeyi kapsayan bir isim kabul edilebilir. Detaylı bilgi için bk. İbrâhîm Halîl Ahmed Benî Selâme, “Kütübü'l-Emâlî: El-Mefhûm ve's-Semât ve'l-Menâhic – Dirâse Hadîsiyye”, *el-Mîzân* 7/3 (Arahk 2020), 13-34.

²⁷ el-Mansûr bu amacına ulaşmıştır. Onun döneminde halife, sadece hutbelerde adı anılan ve sikkelerin üzerine resmedilen bir figür haline gelmiştir. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 1/580.

²⁸ ed-Dâye, “et-Ta'rif ve'n-nakd”, 355.

²⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/27.

³⁰ Şu olay onun bu özelliğini açıkça göstermektedir: Bir gün Mansûr'un düzenlediği eğlence meclisine giderken elbisesinin altına yamalı bir gömlek giymiştir. Meclis dağıldıktan sonra Mansûr'la baş başa kalan Bağdâdî, elbisesini çıkarıp yamalı gömleği onun görmesini sağlamıştır. Gömleğin durumunu soran Mansûr'a: “Efendimizin lütuflarından sadece bu kaldı.” Cevabını vermiştir. Bu cevaptan hoşlanan Mansûr, ona çokça hediye ikram etmiştir. Bk. el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 240.

³¹ Bu ilişki o kadar ilerlemiştir ki zaman zaman Bağdâdî'nin yalan söylediğini görse dahi ondan vazgeçmemiştir. Diğer yandan Bağdâdî'nin de bir yöneticinin yanında söylenmesi mümkün olmayan ifadeleri el-Mansûr'a karşı kullanma cüreti de bu ilişkinin boyutlarını gözler önüne sermektedir. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/32-36.

³² Abdolvâhid el-Merrâküşî, *el-Mucib fî telhîsi ahhâri'l-Mağrib*, thk. Selahaddin el-Hevârî (Beyrut: el-

Merrâküşî bu noktada اِسْتَوَزَّ fiilini kullanmaktadır. Her ne kadar fiilin ilk anlamı “vezir yapmak” olarak görünse de bu fiille bağlantılı olarak zikredilen isimler (ez-Zübeydî, Ebu Mervân el-Cezîrî, Bağdâdî) dikkate alındığında buradaki kastın “meclisine almak, yanında bulundurmak” olduğu anlaşılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki söz konusu ikili arasındaki ilişkinin gelişim süreci ve bu süreçte yaşanan olaylar dikkate alındığında Bağdâdî, el-Mansûr için bir “eğlenme figürü”ne dönüşmüştür. Ancak 392/1002 yılında Mansûr’un vefatı onun için güzel günlerin bitişi anlamına gelmiştir. Bağdâdî, sonraki süreçte bacasında bir sakatlık olduğunu öne sürerek Mansûr’un yerine geçen oğlu Abdülmelik el-Muzaffer’in eğlence meclislerine katılmayıp uzak durmuştur.³³

Daha sonra el-Muzaffer’in kardeşi Abdurrahman Şencûl’un hacipliği devralmasıyla Bağdâdî’nin dikkate alınmadığı bir dönem başlamıştır. Bu dönem, aynı zamanda Şencûl ile II. Hişam (ö. 403/1013?) ve taraftarları arasında Endülüs’te liderlik mücadelelerinin yaşandığı karmaşık bir zaman dilimidir. Bu süreçte komutan İbn Vedâa’ya yazdığı mektupta ondan yardım ve himaye istemek zorunda kalmıştır. Hicri 403 yılında ise gizlice Kurtuba’dan ayrılarak Sicilya’ya gitmiş ve oranın valisiyle irtibat kurmuştur.³⁴ Aynı yıl Süleyman el-Müstâîn’in hilafeti geri alması sonrasında Bağdâdî, ailesinden kalanları yanına almak için Kurtuba’ya dönmüştür. Kurtuba’da iken mevcut vezire mektuplar yazarak onunla ve halife ile yakınlık kurmaya çalışmıştır. Bağdâdî’nin mektuplarında mensur ve manzum bütün hünerlerini gösterme gayretinde olduğu görülür. Halifenin elinin açık olmaması nedeniyle burada umduğunu bulamayan Bağdâdî, Dâniye’ye giderek Mücahid el-Âmirî (ö. 436/1044-45) ile yakınlık kurmaya çalışmıştır. Orada da saray mensupları ile yaşadığı ilişkilerde sıkıntılar meydana gelmiştir. Bu isimlerden biri olan Beşşâr el-‘Ama, Bağdâdî’ye Arapçada olmayan bir kelimenin anlamını sormuştur. Bunun üzerine Bağdâdî, hazır cevaplılığının kendisine sağladığı avantajı kullanarak sert bir yanıt verip onu susturmuştur.³⁵ İbn Sîde’ye de burada hocalık yapmıştır. Birkaç yıl sonra Dâniye’den ayrılarak Sarakosta’ya gitmiştir. Ömrünün son yıllarında ise Sicilya’ya göç etmiştir.³⁶ Sicilya’ya gittiğine dair neredeyse bütün kaynaklar ittifak halindedir.

Kaynaklar Bağdâdî’nin ölüm tarihi ile ilgili 410 ve 417 tarihlerini zikretmektedirler. Verdiği eğitimler, öğrencileri ile ilişki süreçleri ve yaşadığı uzun süreli yolculuklar dikkate alındığında 417 tarihi daha doğru gözükmemektedir. Zira Dâniye’de eğitim verdiği öğrencisi İbn Sîde 458 yılında 60 yaşında vefat etmiştir. İbn Sîde, Mursiye’de doğup daha sonra Dâniye’ye göç etmiştir. Buraya gelip dil eğitimi aldığı ve Mücahid el-Âmirî ile yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. İbn

→

Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 31.

³³ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/26; el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 33.

³⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/53-55.

³⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/84.; Muhammad, “Şâ‘id de Bagdad y los motivos de su inmigración a al-Andalus y semblanza sintética”, 91.

³⁶ el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 37; İd Muammer, “Sâid el-Bağdâdî ve Kitabuhû en-Nusûs”, *en-Nâşiru'l-Arabî* 12 (1988), 119-123.

Sîde'ye verdiği eğitim süreci sonrasında Bağdâdî'nin oradan ayrılıp Sarakosta'ya oradan da Sicilya'ya 410 yılından önce gitmesi ve orada 410 yılında vefat etmiş olması zayıf bir ihtimal olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan Sarakosta ile Sicilya arasındaki uzak mesafe dikkate alındığında Bağdâdî'nin ilerlemiş yaşına rağmen oraya göç etmesi ilginçtir. Endülüs'ün büyük karışıklık içerisinde olması dolayısıyla oradan kaçmak veya Doğu'ya dönmek arzusunda olduğundan dolayı bu tercihi yapmış olabilir. Nitekim Bağdat'tan da benzer sebeplerden dolayı ayrılmış olması bu varsayımı güçlendirmektedir.

3. İlmî Şahsiyeti

Bağdâdî, Musul'da dil ve edebiyat alanında dersler aldıktan sonra Bağdat'a göçmüştür.³⁷ Bağdat'ta da eğitimine devam etmiştir. *el-Garîbu'l-Musannef, Islâhu'l-Mantık* ve *Tehzîbu'l-Elfâz* gibi eserlerin yanı sıra Asmaî (ö. 216/831) ve Ebu Zeyd'in (ö. 215/830) eserlerini ve Cahiliye divanlarını ezberlemiştir.³⁸ Bağdâdî, eserinde Ahvaz, Yemen, Basra gibi birçok yer ismi zikrederek buralardaki âlimlerin ifadelerine yer vermektedir. Bu yer isimleri, araştırmacılar tarafından Bağdâdî'nin buraları dolaşım ilim yolculukları yaptığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bağdâdî'nin naklettiği olaylardan güçlü bir ezber kabiliyetine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu gücü sayesinde birçok tartışmadan galip çıkmayı başarmıştır. Özellikle kütüphane sorumlusu olarak geçirdiği 367-371 arasındaki yıllar ona dönemin eserlerini ve âlimlerini derinden tanıma imkânı vermiştir.³⁹ Sîbeveyhi'den (ö. 180/796) itibaren bütün âlimlerle ilgili topladığı dört bin varaklık eseri Bağdat'taki karışıklık döneminde kaybolmuştur.⁴⁰

İlk çocukluk döneminde es-Sîrâfî (ö. 368/979) ve Ebu Ali el-Fârisî'den (ö. 377/987) dil ilimlerini öğrendiğini ifade eder.⁴¹ Ali er-Rummânî (ö. 384/994), Ebu'l-Âmidî (ö. 371/981) ve Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967) gibi dönemin önemli isimlerinin ilim meclislerinde bulunduğu ve onlardan ilim tahsil ettiği de kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁴²

Bağdâdî'nin, ez-Zehîra'da nakledilen birkaç mensur mektubu yer almaktadır. Bu mektuplarını yardım isteme amacıyla kaleme almıştır. Dolayısıyla bu mektupların somut bir yazılma sebebi bulunmaktadır ve salt edebî bir kaygıyla yazılmamıştır. İçeriği "merhamet ve iyilik yapma" erdemlerinin övülmesi ve muhatabın bu erdemler için teşvik edilmesi, dinî vurgular ile doludur. Özellikle Antere gibi eski Arap kahramanlarına yapılan göndermeler ile muhatabını bu isimlere benzetme ve bu şekilde yardımına ulaşmayı amaçladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra dinî göndermelerin bolca olduğu bir metinde Bağdâdî'nin, muhatabına duyulan sevgiyi "şarap yudumlama"ya benzetmesi dikkat çekici bir noktadır. Yine de bu

³⁷ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, 232.

³⁸ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 31-32.

³⁹ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 33.

⁴⁰ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 33.

⁴¹ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 32-33.

⁴² İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, 232.

risâle düz ve sıradan bir metin olmanın ötesinde istiâre-i temsiliyye ve teşbih gibi sanatların çokça kullanıldığı edebi niteliğe sahip bir üründür.⁴³

Bağdâdî'nin şiir yeteneği ile ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Özellikle Doğu'da geçirdiği yıllarda neredeyse şiirle ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Doğu'ya nazaran Endülüs'te biraz daha fazla şiirle meşgul olmuş (veya olmak durumunda kalmış), yer yer şiir inşaat etmiş⁴⁴ ve yazdığı risâlelere "kişisel istiğâse" şiirleri eklemiştir. Nitekim İbn Bessâm'ın onun için yaptığı "*hor görülme ile kötü ahlak arasına sıkışıp kalmıştı*."⁴⁵ ifadesi onun yaşadığı zorda kalma durumunu açıkça göstermektedir. İrticalî şiir söyleme yeteneğine sahip olduğu ve bu yeteneğini Mansûr'un huzurunda çok defa gösterdiği ifade edilmelidir. Nitekim Mansûr onun bu niteliğinden etkilenmiş ve onu "*İrticalen böyle nazmedebiliyorsan, acaba hazırlıklı bir şekilde nazmettiklerin nasıl olurdu?*" şeklinde övmüştür.⁴⁶ Kaynaklarda bulunan şiirlerinin büyük bir bölümü tasvir temalıdır. Nitekim medih temalı şiirlerinin mukaddimelerinde de bu temaya sıkça başvurmuştur:⁴⁷ (tavil)

وَأَعْجَبُ مِنْهَا عَادَةٌ فِي سَفِينَةٍ مُكَلَّلَةٌ تَضُمُّ بِوَيْهٍهَا الْمَهَاتِفُ
إِذَا رَأَاهَا مَوْجٌ مِنَ الْمَاءِ تَتَّقِي بِسُكَّانِهَا مَا أُنْذَرْتَهُ الْعَوَاصِفُ
وَلَا عَرَوْا أَنَّ شَاقَّتَ مَعَالِيكَ رَوْضَةً زَهَّتْهَا أَزَاهِيرُ الرُّبَى وَالزَّخَارِفُ
فَأَنْتَ أَمْرٌ لَوْ زُومْتَ ثَقُلَ مُتَالِيعِ وَرَضَوَى دَرْتَهَا مِنْ سَطَاكَ الْعَوَاصِفُ
إِذَا قُلْتُ قَوْلًا أَوْ بَدَهْتُ بَدِيهَةً فَكَلَنْتِي لَهُ إِنِّي لَجَدِيدُكَ وَاصِفُ

"(Bu göllerden) daha da harikası kayığın içinde alnında bir taçla gençlere iç çektiiren ahûdur,

Dalgalar onu suya karşı korkuttuğunda, rüzgarların uyarısıyla arkadaşlarının yanına sığınır,

Efendim! Şaşırtıcı değil, yüceliğinize bahçelerin âşık olması, ova çiçeklerinin ve süslerinin onu övmesi...

Öyle güçlüsün ki... Mutali' ve Radvâ'yı hareket ettirmek istesen, onları parçalar gazabından çekinen rüzgârlar,

Bir şiir söylenmesini veya bir doğaçlama yapılmasını istediğinde... Bırak! Bırak! ben senin ihtişamını öveyim."

⁴³ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/10.

⁴⁴ Nitekim Palencia, onu "Mansûr'un sarayındaki büyük şairlerden biri" olarak tanımlamaktadır. Bk. A. Gonzalez Palencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelûsî*, çev. Hüseyin Munis (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 1995), 66.

⁴⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/23.

⁴⁶ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 1/584.

⁴⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/81; Muhammed Rıdvan Ahmed el-Cevherî, "el-Mütebakka min Şi'ri Sâid el-Bağdâdî", *Mecelletü'l-Arab* 53/1 (2017), 543-544. Bu şiiri inşaat ettikten sonra Mansûr onu, "şairler divanı"na dahil etmiş ve ona maaş bağlamıştır.

Yöneticilerle yakın ilişki içerisinde olma isteği taşıdığı için medih şiirleri de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra çok az da olsa gazel ve ihvaniyyat içerikli şiirler de nazmetmiştir. Bu şiirleri kolay anlaşılır, garip kelimelerden uzak ve yer yer zorlamaların hissedildiği bir yapıdadır:⁴⁸

تَفَاحٌ أَذَكَ رَنِي نَضْمُهَا خَدَّ حَيِّ يَوْمَ عَانَقْتُه
وَرَنِي نَضْمُ الْآخِرُ شَبَّهَتْهُ بِالْوُنِ وَجْهِي حِينَ فَارَقْتُه

"Hatırlattı bana bir elmanın yarısı, sevgilimin yanağını kavuştuğum gündeki, Diğer yarısını ise benzetmiştim yüzümün rengine, ayrıldığıım gündeki."

Bu şiirlerin genellikle yöneticilerin huzurundaki münazaralarda ve yardım isteme risâlelerinde nazmedilmiş olmaları "zoraki" bir nazım sürecine işaret etmektedir. Nitekim risâlelerinin mensur kısmının süsten uzak ve doğrudan durumu anlatma gayesinde oluşu da bununla ilgilidir. Bağdâdî nezdinde hayata tutunma kaygısı edebî kaygıya galip gelmiştir. Ancak görünen o ki talihi de onun bu kaygısını gidermek için yardımda bulunmuştur: Mansûr 385/995 yılında Kastilya kontu García Fernández'e karşı savaş hazırlığı yaparken, Bağdâdî bir geyik avlayarak onu Mansûr'a içerisinde şu beyitlerin olduğu şiirle birlikte göndermiştir:⁴⁹ (kâmil)

عَبْدُ تَسْلَتْ بَضْبِعِهِ وَعَرْسَتُهُ فِي نِعْمَةٍ أَهْدَيْ إِلَيْكَ بَائِلِ
سَمِيئَةُ عَرِسِيَّةٍ وَبَعْتَتُهُ فِي حَيْلِهِ لِيُنَاحَ فِيهِ تَقَاؤِلِي

"Zulümlerden kurtardığın ve nimetler lütfettiğin kölen, bendeniz, size bir geyik hediye ediyorum,

Ona Garcia ismini verdim ve bağlanmış bir şekilde size gönderdim, bir zafer müjdecisi olsun diye..."

García'nın hemen sonraki süreçte esir alınması ve ölümü bu şiirin, Bağdâdî'nin talihinin bir hediyesi ve memduhunu cezbetme başarısının bir göstergesi olarak kalmasına yol açmıştır. Bu tarihi tesadüf hem toplum hem de el-Mansûr nezdinde Bağdâdî'ye dair hayranlığın artmasını sağlamıştır.⁵⁰

Bağdâdî'nin, medih şiirlerinde Mansûr'un "Yemenli Arab"⁵¹ olduğuna dair vurgusu dikkate değerdir. Bu durum, Doğulu olmanın bölgede ve Mansûr nezdinde bir övgü unsuru olduğunu göstermektedir. Nitekim Bağdâdî, devamlı onun huzurunda Doğu'yu ve orayla ilgili özellikleri övmeye devam etmiştir.⁵² Onun devamlı Doğu'yu övmesi Mansûr'un yanındaki Endülüslü şairleri rahatsız etmiş ve onu eleştiren şiirler nazmetmelerine sebep olmuştur. Nitekim İbn Şüheyd, bir şiirinde

⁴⁸ Ebu'l-Bekâ Abdillâh ed-Dımaşkî, *Nüzhetü'l-enâm fî mehâsini's-Şâm* (Bağdat: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1922), 1/204.

⁴⁹ el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 32.

⁵⁰ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/83.

⁵¹ el-Merrâküşî, *el-Beyânu'l-muğrib*, 2/277.

⁵² İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/26.

şarap özelinde artık Endülüs'ün onlara yettiğine ve Doğu'nun unutulması gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁵³ Diğer yandan Bağdâdî'nin, ihvaniyyat türü şiirlerinde özellikle teşbih sanatını bolca kullandığı görülmektedir.⁵⁴

Diğer yandan Bağdâdî, kendisinin şiir ezberi, çeşitli konulara dair tarihî bilgiler (ahbâr), rivayet, anlaşılma ifadelerin (muamma) çözümü ve mûsikî konularında mahir olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵ Şairlik yönü ile ilgili herhangi bir vurgu yapmaması hali hazırda onun bu konudaki durumunu izah etmektedir. el-Merrâküşî de onun lûgat, edebiyat ve ahbâr alanlarında âlim olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ İbn Bessâm ise onu nitelerken yalnızca edîb ve lugâvî sıfatlarını kullanmaktadır.⁵⁷ Ancak İbn Hacer onun “iyi bir şair”⁵⁸ modern dönem araştırmacıları ise, yetenekli büyük bir şair olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁹

Diğer yandan Ebû Nüvâs'a (ö. 198/813?) nazire yapmasını isteyen Mansûr'u reddetmesi,⁶⁰ hem şairlik yeteneğine dair düşüncesini göstermesi hem de Doğu'nun edebî ve kültürel çevresine karşı saygısını ortaya koyması açısından önemlidir.

Bağdâdî'nin hocaları kadar öğrencileri de dikkate değer isimlerden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin başında İbn Hayyân el-Kurtubî (ö. 469/1076) gelmektedir. İbn Hayyân, Bağdâdî ile yakın ilişki içerisinde olarak onun ilim meclislerinde bulunmasının yanı sıra evine giderek özel dersler de almıştır.⁶¹ Hocasından Fusûs isimli eseri rivayet eden isim de İbn Hayyân'dır. Ayrıca o, Fusûs'u öğrencilerine okutmuştur. İbn Sîde el-Mursî, İbn Hazm ve İbn Muğallis⁶² gibi isimler de Bağdâdî'nin öğrencileri arasındadır.⁶³

Kaynaklarda Bağdâdî'nin üç eserinden bahsedilmektedir. Bunların tamamını başvezir/hâcib Mansûr için kaleme almıştır. *el-Hecafcef b. Ğadkân b. Yesribî mea'l-Hinnut* ve *el-Cevvâs b. Ka'tal el-Mezhacî mea İbneti Ammihi Afra* isimli eserleri kaybolmuştur. Bu iki kitap, isimlerinden de anlaşılacağı üzere muhtemelen hikâye türünde eserlerdi. Nitekim kaynaklarda Mansûr'un “her gece” okunmasını istediği belirtilir.⁶⁴ Kiftî de bunların âşıklardan bahseden ve uydurma isimlerle isimlendirilmiş eserler olduğunu vurgulamakta ve bu eserlerin içeriğinin hem müellifin kendi düşünce dünyasından hem de başkalarına dair rivayetlerden derlenen bilgi-

⁵³ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/260.

⁵⁴ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 1/131.

⁵⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/15.

⁵⁶ el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 32.

⁵⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/8.

⁵⁸ Ebu'l-Fadl Ahmed b Ali b Muhammed b Ahmed b Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Dâiretü'l-Ma'ârif en-Nizâmiyye (Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî li'l-Metbû'ât, 1971), 3/160.

⁵⁹ Muhammad, “Şâ'id de Bagdad y los motivos de su inmigración a al-Andalus y semblanza sintética”, 95.

⁶⁰ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/22.

⁶¹ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, 233.

⁶² el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 288; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 2/132.

⁶³ Detaylı bilgi için bk. Muhsin Cemalüddin - Sâid el-Bağdâdî, “Eseruhü fî'l-Hayâtî'l-Edebiyyeti'l-Endelüsiyye”, *Mecelletü'l-Âdab* 3 (1963), 281-282.

⁶⁴ el-Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, 240; el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 33.

lerin bir arada kullanılarak oluşturulduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Endülüs'teki karışıklık dönemlerinde kaybolan⁶⁶ bu iki eser Bağdâdî'nin hayal gücünü göstermesinin yanında onun edebi birikiminin boyutlarına dair de fikir vermektedir. Üçüncü kitabı ise en önemli eseri olan ve günümüze ulaşan el-Fusûs'tur.

4. el-Fusûs ve İçerdiği Konular

el-Fusûs, emâlî ve mecâlis türünde bir eserdir. Nitekim Bağdâdî, bu eseri Ali el-Kâfî'nin *Emâlî'sine* meydan okuma ve ondan daha iyisini telif etme gayesiyle kaleme almıştır. Dolayısıyla telif metodu olarak emâlî kültürünün irticalî yazdırma şekline bağlı kalmıştır. Müellif, eskiden itibaren topladığı bilgileri eseri vasıtasıyla nakletmeyi amaçlamıştır. Ancak yer yer kendi görüşlerine de yer vermektedir. Bağdâdî eseri hem telif etmiş hem de öğrencilerine ve toplumun seçkin bir grubuna okutmuştur.⁶⁷ Ancak dönemin âlimleri bu eseri *"Bu adam, uydurma hikâyeler yazma konusunda yetenekli. Bu kitabı, sanki tanınmış edebiyat eserleri arasında bir yer edinmiş gibi, hiç görmediği veya ders almadığı kişilere dayandırıyor."* şeklinde yorumlamışlar ve bunun sonucunda Mansûr'un müellife kızması ile birlikte eser Vâdilkebîr/ Guadalquivir nehrine atılmıştır.⁶⁸ Bu durum üzerine Bağdâdî'nin en büyük rakibi İbnu'l-Arif:⁶⁹ (seri')

قد غاص في البحر كتاب الفُصوص وَهَكَذَا كُلُّ ثَقِيلٍ يَغُوصُ

"el-Fusûs kitabı denizin derinliklerine battı, kaba olan her şey gibi."

Bağdâdî bu beyte kinaye sanatı yaparak cevap vermektedir: (seri')

عَادَ إِلَى مَعْدِنِهِ إِنَّمَا تُوْجَدُ فِي قَعْرِ الْبَحْرِ الْفُصُوصُ

"O, aslına döndü, Çünkü değerli taşlar denizlerin derinliklerinde bulunur."

Kendini kanıtlama ve yer edinme amacıyla olan misafir bir âlimin, eserini tamamen gerçek olmayan bilgilerle doldurması vakıanın gerektirdiği süreç ile uyuşmamaktadır. Bunun yanı sıra Kurtuba'nın yaşadığı ilmi gelişmişlik sürecinin farkında olan⁷⁰ zeki bir âlimin buna teşebbüs etmesi de olağan değildir.

Eserin günümüze ulaşmış olmasından o dönemde birden fazla nüshası olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹ Tahkiki Abdulhâdî et-Tâzî Seûd tarafından 1994 yılında altı cilt halinde yapılmıştır. Son cilt fihristlerden oluşmaktadır. Eser, okuyucuyu zorlamayan bir dille ve birçok farklı olay ve hikâyeden bahseden içeriği ile de akıcı bir

⁶⁵ el-Kıftî, *İnbâhü'r-Ruvât*, 2/86.

⁶⁶ el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 33.

⁶⁷ el-Kıftî, *İnbâhü'r-Ruvât*, 2/89.

⁶⁸ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/15-16.

⁶⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/16.

⁷⁰ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/16.; Bağdâdî'ye karşı güvenilirlik konusunda yer yer sert eleştirilerde bulunan İbn Bessâm'ın, bu noktada ona itham edilen olumsuz nitelemelere karşı mutedil hatta Bağdâdî lehine duruşu dikkate değerdir. Kendi eserini yazarken yaşadığı benzer süreç onu bu tarafa itmiş görünmektedir. Bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/20.

⁷¹ ed-Dâye, "et-Ta'rif ve'n-nakd", 361.

üsluptadır. Her ne kadar Endülüs'te telif edilmiş olsa da muhteva ve asıl olarak bir Doğu eseridir.⁷²

Kaynakların çoğunda eserin ismi *el-Fusûs* olarak geçse de bazı kaynaklarda *Kitâbu'l-Fusûs fi'l-Luga*, *Kitâbu'l-Fusûs fi'l-Lugât ve'l-Ahbâr*, *el-Fusûs fi'l-Âdâb ve'l-Eş'âr ve'l-Ahbâr* olarak da zikredilmektedir.⁷³ Kitabın içerisinde Bağdâdî'nin isimlendirmeye dair bir bilgi vermediği görülür. Müellif, kitabını Doğu'da birçok eseri ezberleyerek edindiği değerli ve öz birikimini Endülüs'le buluşturmak ve hâlihazırda kitaplarda bulunmayan bilgileri ortaya koymak amacı ile telif etmiştir.⁷⁴ Nitekim *Fusûs* da bu gayeyle uyumlu bir isimdir. Ayrıca Ebu Ali el-Kâfî'nin *Emâlî*'sine meydan okuma amacındadır. Bağdâdî, eserinde yer yer *Emâlî*'de de bulunan rivayetlere yer vermiştir. Ancak bu rivayetleri özellikle senetlerine⁷⁵ eklemelerde bulunarak nakletmiştir. el-Kâfî'nin Ebu Bekr ez-Zübeydî (ö. 379/989) gibi dil ve edebiyat âlimi öğrencilerinin⁷⁶ yaşadığı bir ortamda bunu yapması açıkça kendine olan güvenini, iddiasını, ilmi cesaretini ve el-Kâfî'ye karşı meydan okumasını göstermektedir. Bunun yanı sıra *Emâlî*'nin yirmi yılda *el-Fusûs*'un ise bir yıl dahi dolmadan telif edildiği dikkate alındığında Bağdâdî'nin meydan okuma ve kendini gösterme arzusunun boyutu anlaşılabacaktır.

Bağdâdî, "fass" adını verdiği her bir başlıkta bazı ayet, hadis ve şair şerhlerinin yanı sıra hikayelere ve rivayetlere de yer vermektedir. Müellifin, herhangi bir dizilim ve düzene bağlı kaldığı söylenemez. Ayet şerhiyle başladığı bölüme bir hikâye ile devam edip bir anda hadis açıklamaya geçebilmektedir. Ancak bu başlıklar arasında hiçbir bağlantı olmadığını söylemek de mümkün değildir. Zira başlıklar arasında konu, kelime kullanımları, aynı şair tarafından söylenmiş olmaları, hatta revî harfî açılarından benzerlikler ve bağlantılar olduğu açıktır. Nitekim seksen ikinci başlıkta i'cazu'l-Kur'ân konusundan ve bu konudaki sathî tartışmalardan bahsedip bir sonraki konuda Kur'ân konusunda tartışmayı yasaklayan hadis-i şerifi nakletmesi bir rastlantı değildir. Diğer yandan irticâî olarak yazdırılan bir eser için konular arasında bir düzen olmaması şaşırtıcı olmasa gerekir. el-Kâfî'nin *Emâlî*'si için de aynı durum söz konusudur.⁷⁷ Bu duruma olumlu yaklaşan bazı araştırmacılar bu eserlerin dizilimini "*engebeli bir arazide ortalığa saçılmış hazineler arasında maden aramaya*" benzetmişlerdir.⁷⁸ Aynı şekilde bazı konular tek bir satırdan olu-

⁷² ed-Dâye, "et-Ta'rif ve'n-nakd", 365.

⁷³ İbn Hayr, *Fihrist*, 404; İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, 233.

⁷⁴ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 1/30.

⁷⁵ Naklettiği ahbar ve rivayetlerin senetlerine büyük önem vermektedir. Bk. Safâ Abdulkâzım Hüseyin eş-Şemerî, *Bünyetü'l-haber fi kitâbi'l-Fusûs* (Nasıriye: Zü Kâr Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 15.

⁷⁶ Detaylı bilgi için bk. Cumhuriyet Ersin Adıgüzel, "Endülüs'te Dil Çalışmalarının Kurucu İsmi: Ebû Ali el-Kâfî", *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)* 2/1 (2019), 3-22.

⁷⁷ *el-Fusûs* ve *el-Emâlî*, ayet ve hadis kullanımları, eski şairlere yer verme, Arap atasözlerinden bahsetme hatta bazı varlıkların birçok ismini zikretme gibi birçok açıdan benzerliklere sahiptirler. Ancak *el-Emâlî*'nin sık sık kadınlardan bahsetmesi, evlilik ile ilgili anlatıları, eşlerde olması gereken özellikler, aşk ve sevgiliye dair hikayelerin *el-Fusûs*'ta bulunmadığı görülmektedir. Bağdâdî, kadınlarla ilgili konulara girmeme eğilimindedir.

⁷⁸ Ömer ed-Dekkâk, "Ebû Ali el-Kâfî ve Kitâbühü'l-Emâlî", *Mecelletü Mecma'i'l-Lugati'l-'Arabiyye*, 3/44

şurken⁷⁹ bazılarının altmış sayfa⁸⁰ boyutunda olması da yine irticalî yazdırmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kitabında yediz yüz altmış üç fass (tr. Öz, cevher, mücevher.) bulunan müellif, bunların yirmi sekizinde ayetlere yer vermektedir. Ayetlerin tamamı yerine birçok kez bir iki kelimelik kısmını açıklamaya çalışmaktadır. Ayetleri nahiv, sarf ve sözlük ilimleriyle açıklamaktadır. Bu açıklamalar esnasında şiirleri, hadisi şerifleri,⁸¹ meselleri ve başka ayetleri istiṣhat etmek amacıyla kullandığı görülmektedir. Ayetlerdeki imanla ve ahkamla ilgili konulara girmeme temayülündedir. Nadiren farklı kıraat vecihlerine de yer vermektedir.⁸²

Bağdâdî, eserinde on dört başlığı ise hadisi şeriflere ayırmıştır. Hadislerdeki özellikle garip kelimeleri açıklama gayretindedir. Bunu yaparken başka hadislerden ve şiirlerden çokça yararlanmışır. Bazı hadislerin senedini uzun uzun zikrederken bazı hadislerde buna dikkat etmemiştir. Eserdeki hadisler sîhhat konusunda ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir Nitekim hadis rivayetleri konusunda İbn Hacer tarafından “uydurmacı” olarak nitelendirilmiş olması, eserde yer alan hadislerin sîhhati açısından dikkatli bir değerlendirme yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁸³ Eserini irticalî bir şekilde yazdıran müellifin bir ismi yanlış zikretmesi veya unutulması olağan bir durum olarak değerlendirilebilir ancak hadislerin kaynakları ile ilgili bir sorun olduğu görünmektedir. Güvenilir bilgiler verme amacıyla olduğu hissedilen müellifin hadisler konusunda bu özeni göstermemesi üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

Bağdâdî'nin birçok farklı bölgede ve farklı yönetimler altında yaşaması anlatabileceği hikâyelerin ve nakledeceği olayların zenginleşmesine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla eserinde çok farklı kişilerle ilgili anlatıların⁸⁴ olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Cahiliye dönemine kadar uzanan tarihi bilgi hafızası da bu anlatıların esere fazlasıyla girmesini sağlamıştır. Bu anlatılardaki kişiler genel anlamda gerçek olsalar da bazı hikâyeleri başkalarından esinlenerek uydurduğu ifade edilmektedir. Asmaî ile Ebû Ubeyde arasında geçtiği bilinen meşhur bir hikâyeyi kendisinin gibi anlatması buna örnektir.⁸⁵ Bu hikâyeyi bu şekilde anlatmayı tercih etmesi onun Endülüs edebi çevresine dair gizli bir küçümseme niyetinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bazı hikâyelerin ise kendisiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ezber yeteneğini zımnî bir şekilde tabii bir durum olarak ortaya koyan şu hikâye bunlardan biridir: “Bir gün, Ebu Muhlem isimli bir adam, mescidin bir köşesinde sessizce oturuyor-

→

(1969), 534.

⁷⁹ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 4/59.

⁸⁰ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 1/207.

⁸¹ Bir yerde hadisteki bir lafzı istiṣhad amacıyla kullanmıştır. Bk. Bağdâdî, *el-Fusûs*, 2/286.

⁸² Bağdâdî, *el-Fusûs*, 5/354-255.

⁸³ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 3/160-161.

⁸⁴ Bağdâdî, bu nakillerde hem “سَمِعْتُ - قَالَ” gibi şifahî rivayeti gösteren lafızları hem de “قَرَأْتُ عَلَى” gibi yazılı rivayete delalet eden lafızları kullanmıştır. Bu durum, kendisinin “sema ve kitap” eksenli rivayete bağlı olduğuna dair ifadesiyle uyumludur.

⁸⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 3/161.

*du ve gün sonunda ayrılıyordu. Bu durum uzun süre böyle devam etti. Bir gün ona sordum: 'Ey genç! Uzun zamandır burada oturuyorsun ama hiç konuşmuyorsun. Seni buraya getiren şey nedir?' O da şöyle cevap verdi: 'Ey Ebu Abdullah, burada geçen konuşmaların hiçbirini kaçırmadan ezberliyorum.' Bunun üzerine ona, 'O halde bir şeyleri bana tekrar et,' dedim. O da buraya geldiği ilk günden itibaren tüm oturumların başından bugüne kadar olan konuşmaları eksiksiz aktardı. Bu beni hayrete düşürdü. Bunun üzerine ona dedim ki: 'Resûlullah (sav), 'Her kırk yılda bir, duyduğu her şeyi hafızasında tutabilen biri doğar' diye buyurmuştur. Ve görüyorum ki sen de onlardan birisin.' O da 'Evet, o benim' dedi."*⁸⁶ Bu hikâyeye sahih olmayan bir hadis⁸⁷ eklemiş olması da ilginçtir.

Müellif, bazı mizahî, eğlenceli ve nükteli hikâyelerin ve anlatıların yanı sıra bazı argo içerikli rivayetlere de yer vermektedir. Bağdâdî'nin eğlenceli karakteri göz önüne alındığında bu içeriklere yer vermesi olağan olarak nitelenebilir.

Bağdâdî, eserinde çok fazla şiir nakletmesine ek olarak birçok şairden ve onlarla ilgili bilgilerden bahsetmektedir. Cahiliye döneminden Abbâsîlere kadar birçok farklı isme yer vermiştir. Bağdâdî'nin hareketli ilmi hayatının bir sonucu olarak çok fazla alimle tanışmış ve bu isimlerin ilim meclisinde bulunmuştur. Dolayısıyla eserinde bu isimler ve onlarla ilgili hikâyeler yer almaktadır. Diğer yandan daha önceki dönemde yaşamış olan dil ve edebiyat âlimleri ile ilgili haberlere de yer vermektedir.

Müellif, ayet ve hadislerle ilgili açıklamalara genişçe yer vermesine rağmen şiirlerle ilgili de şerh yapma çabasıdadır. Cahiliyeden itibaren Abbâsîlere kadar çok fazla şiiri eserine almıştır. İçerisindeki şiir sayısı o kadar fazladır ki eser, "karma bir divan" olarak nitelendirilebilir. Bu şiirlerden bir kısmının tanınmayan ve bilinmeyen şairlere ait olduğu görülmektedir. Bu noktada Bağdâdî'nin, ezber gücünü ortaya koyma ve yeteneklerini gösterme amacı taşıdığı düşünülebilir.⁸⁸ Nitekim şiir konusundaki bu niteliği dönemin âlim ve ediplerini de şaşırtmıştır.⁸⁹ Şiirlerle kıyasla eserde çok az sayıda hitabet ve risâle türünde metin bulunmaktadır.

Bağdâdî, ayet, hadis ve şiirlerle ilgili açıklama ve izahlarda bulunurken zaman zaman sarf ve nahve dair yorumlar yapmaktadır. Ayrıca kelimeleri sözlük anlamları açısından da izah etmektedir. Ancak sarf ve nahve dair yorumlara çok az yer vermektedir. Zira onun amacı gramer ile ilgili bir eser telif etmek değildi. Ebu Ali el-Farîsî gibi Basra ekolüne mensup bir âlimin eğitiminde yetişmiş olsa da sarf ve nahve dair yorumlara yer verdiği kısımlarda hem Basra ekolünün hem de Kûfe ekolünün görüşlerine değinmektedir.⁹⁰ Daha çok cumhurun ittifak ettiği görüşlere yönelmektedir. Bunu yaparken zaman zaman dinî atıflarda bulunmaktadır. Nitekim, عَدْلٍ edatını incelerken "hasr" için kullanıldığını ve cumhurun da bu konuda ittifak halinde olduğunu ifade ettikten sonra "Ümmetim dalâlet üzere icma etmez."

⁸⁶ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 5/271.

⁸⁷ İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, 3/161.

⁸⁸ et-Tâzî, *Sâid el-Bağdâdî: hayâtuhû ve âsâruhû*, 261.

⁸⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/33.

⁹⁰ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 1/36.

hadisine yer vererek kendisinin de bu bağlamda cumhurun görüşünü benimsediğini vurgulamaktadır.⁹¹ Benzer şekilde muzafın hafzedilip muzafun ileyhin onun yerine geçmesi konusunda da cumhurun görüşünü kabul etmektedir.⁹² Ancak bazı konularda ihtilaflara yer verdikten sonra kendi tercihini belirtmediği görülmektedir.⁹³

Bağdâdî, el-Mansûr'un huzurunda imtihan edildiği esnada nahiv ilminde iyi bir seviyede olmadığını ifade etmiştir.⁹⁴ Eserinde de nahiv ve sarf ile ilgili konulara çok kısa bir şekilde yer vermiştir. Ancak müellifin bu konularda detaylara girmemesi ifadelerinde yanlış anlamalara sebep olabilmektedir. Nitekim حَطَّايَا ve benzeri kalıptaki çoğul kelimelerden bahsettiği paragrafta şu ifadeleri kullanmaktadır:⁹⁵ “الفراء: لَفَيْتُهُ اللحم على مثال فَعِيلَةٍ، القطعة منه وجمعها لَفَايَا على غير قياس، كما ما قيل حَطَّيَةً وَحَطَّايَا وَرَبَايَا وَكَانَ الْأَصْلُ أَنَّ يُقَالُ لَفَائِيٌّ وَحَطَّائِيٌّ وَحَطَّائِيٌّ بِالْهَمْزِ، فَكُرِّهُوا تَوَالِي الْهَمْزَيْنِ.” Bu cümlelerden Ferrâ'nın حَطَّيَةً kelimesinin çoğulu olan حَطَّايَا kelimesinin aslının حَطَّائِيٌّ olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Zira müellif farklı görüşe sahip başka bir gruptan bahsetmemektedir. Ancak bu görüş Ferrâ'nın değil Basra ekolünün görüşüdür.⁹⁶ Ferrâ tam aksine bu kelimelerin hemzesiz bir şekilde olan نَمَالٍ vezninden olduğunu savunmaktadır.⁹⁷

Şiirlerdeki garip lafızların yanı sıra ifade kalıplarını açıklama konusunda da derin bir birikime sahiptir. Mansûr'un huzurunda Endülüslü şairlerin anlamakta güçlük yaşadığı İmrû'l-Kays'ın şiirini Arap kültüründeki unsurlarla izah etmesi de bu derin birikimini açıkça göstermektedir.⁹⁸ Şiirin ilk söylendiği zamana ait anlamını ortaya koyma gayretindedir. Önce şiir rivayetlerini ve bu rivayetler arasındaki farklılıkları veya çelişkileri nakleder.⁹⁹ Daha sonra bu şiirlerle ilgili şerhlere yer verir.¹⁰⁰ Zaman zaman bu şerhlere kendi özgün açıklamalarını eklemektedir. Nakilde bulunurken özellikle bedevilerden ulaşan rivayetleri öncelediğini vurgular. Bazı rivayetlerin hangi kaynaklarda bulunmadığını zikrederek kaynaklara olan vukufiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca başka âlimler tarafından zikredilen rivayetlerdeki eksikleri de ezber gücü ile tespit edebilmektedir.¹⁰¹ Gösterdiği bu ilmi özen ve kabiliyetine rağmen Endülüs araştırmacısı ed-Dâye'nin de ifade ettiği üze-

⁹¹ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 1/171-172.

⁹² Bağdâdî, *el-Fusûs*, 2/355.

⁹³ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 1/65.

⁹⁴ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/77; Bağdâdî'nin nahiv ilmindeki durumunu el-Mansûr'un “O, nahivde benimle aynı seviyede. Ben bile onunla nahiv konularında tartışabilirim.” cümlesi özetlemektedir. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-cezîra*, 7/33.

⁹⁵ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 2/74.

⁹⁶ Ebu'l-Berekât Kemâleddin el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 2/663.

⁹⁷ Ebu Abdillâh el-Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 1/415. Ayrıca bk. İbrahim b. Ali Asîrî, *el-Mesâil en-Nahviyye ve's-Sarfîyye fî Kitâbi'l-Fusûs* (Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 307.

⁹⁸ el-Merrâküşî, *el-Mu'cib*, 35.

⁹⁹ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 1/65.

¹⁰⁰ Cemâl Ali Mahmud Ğayzan, “Eseru Alimeyni Bağdadiyyeyni fî Neşri'l-Şi'ri'l-Cahilî ve Taraikî fî'l-Endelüs”, *Mecelletü Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Ürdünî* 100 (ts.), 47-48.

¹⁰¹ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 2/269-370.

re “insafsızca iddialara” maruz kalmaktan kurtulamamıştır.¹⁰² Öğrencisi İbn Sîde’nin, sözlüklerinde bir iki yer dışında onun rivayetlerine hiç değinmemesi de söz konusu durumun bir uzantısı olarak kabul edilebilir.

Bağdâdî, sadece nakleden bir râvi değil aynı zamanda bu rivayetleri tenkide tabi tutan bir edip hüviyetindedir. Bu tenkitleri yaparken yer yer önceki âlimleri eleştirmekten de geri durmamıştır.¹⁰³

Sonuç

Sâid Bağdâdî, Doğu’nun kaotik ortamından kaçıp Endülüs’te ilim ve refah dolu bir hayat sürmek isteyen, ancak orada da farklı zorluklarla karşılaşan bir âlim ve edip olarak dikkat çekmektedir. Onun hayatı ve eserleri, Endülüs ile Doğu arasındaki ilmî ve kültürel ilişkileri anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zira onun Endülüs’te bir sınamadan geçmiş olması bölgenin ilmi ve edebi olarak olgunluk düzeyine ulaşmış olduğunu göstermektedir. Doğu’ya hayranlıkla bakan bir bölgenin artık Doğu’nun ürünlerini sorgulamaya tabi tuttuğu bir aşamaya geldiğini izhar etmektedir. Nitekim Bağdâdî’nin nahiv alanındaki zaafiyetleri hızlıca ortaya çıkarılmıştır. Buna rağmen o, edebî birikimi ile âlimler ve yöneticiler nezdinde kabul görmeyi başarmıştır. Bunun neticesi olarak birikimini ortaya koyduğu el-Fusûs isimli eserini telif etmiştir. Bu eser edebiyat, tarihi hikâyeler ve şiir içeriği ile dikkat çekmektedir. Özellikle eserdeki şiir yoğunluğu müellifin ezber yeteneği ile ilgili somut veriler sunmaktadır. Buna karşın ihtiyatlı karşılanması gereken kısımları da mevcuttur. Hayatı ve eseri dikkate alındığında Arap edebiyatı tarihinde Bağdâdî’nin bir şairden ziyade lügat ve edebiyat âlimi olduğu söylenebilir. Bağdâdî’nin hem hayatı hem de edebi serüveni hayata dair kaygıların edebi ve ilmi kaygılara üstün geldiğini gösteren açık bir örnektir. Türkiye’de el-Kâlî’nin Emâlî’si üzerine yapılan çalışmalar gibi el-Fusûs üzerine de çalışmalar yapılabilir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

¹⁰² ed-Dâye, “et-Ta’rif ve’n-nakd”, 360.

¹⁰³ Bağdâdî, *el-Fusûs*, 3/114.

Kaynakça

- Abdulvâhid bin Ali et-Temîmî Merrâküşî, Muhyiddin. el-Mu'cib fî telhîs ahhârî' l-Mağrib. thk. Dr. Salahuddin el-Havârî. Sayda-Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, Birinci Baskı., 2006.
- Adıgüzel, Cumhur Ersin. "Endülüs'te Dil Çalışmalarının Kurucu İsmi: Ebû Ali el-Kâlî". Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS) 2/1 (2019), 3-22.
- Akibi, İzzeddin. "Min Mazâhir et-Tenâfus ve's-Sırâ' Beyne'l-Emevîyîn fî'l-Endelüs ve'l-Abbâsiyyîn fî'l-Mesrik". Mecelletu Ulûm el-İnsân ve'l-Muctema'. Câmiat Muhammed Haydar Biskra - Kuliyetü'l-Ulûm el-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, 2024.
- Asîrî, İbrahim b Ali. el-Mesâil en-Nahviyye ve's-Sarfiyye fî Kitâbi'l-Fusûs. Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b Ali b Muhammed b Ahmed b Hacer. Lisânü'l-Mîzân. thk. Dâiretü'l-Ma'ârif en-Nizâmiyye. Beyrut, Lübnan: Muessesetü'l-A'lemî li'l-Metbû'ât, 2. Baskı., 1971.
- Bağdâdî, Sâid. Kitâbu'l-Fusûs. thk. Abdulvehhâb et-Tâzî. Muhammediye: Mektebetü'l-Mağribiyye, 1994.
- Benî Selâme, İbrâhîm Halîl Ahmed. "Kütübü'l-Emâlî: El-Mefhûm ve's-Semât ve'l-Menâhic - Dirâse Hadîsiyye". el-Mîzân 7/3 (Aralık 2020), 13-34.
- Blachère, Régis. "Un pionnier de la culture arabe orientale en Espagne au Xe siècle : Şâ'id de Bagdad". Social Wall, 443-465.
- Cemalüddin, Muhsin - Bağdâdî, Sâid. "Eseruhû fî'l-Hayâtî'l-Edebiyyetî'l-Endelüsiyye". Mecelletü'l-Âdab 3 (1963), 281-282.
- Cevherî, Muhammed Rıdvan Ahmed. "el-Mütebakka min Şi'ri Sâid el-Bağdâdî". Mecelletü'l-Arab 53/1 (2017), 543-544.
- Dâye, Muhammed Rıdvan ed-. "et-Ta'rif ve'n-nakd: Tahkiku kitabî'l-Fusûs li Sâid el-Bağdâdî-kırae fî'l-menhec". Mecelletü Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyye 79/2 (2004).
- Dekkâk, Ömer ed-. "Ebû Ali el-Kâlî ve Kitâbühü'l-Emâlî". Mecelletü Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyye 3/44 (1969), 515-537.
- Dımaşkı, Ebu'l-Bekâ Abdillâh ed-. Nüzhetü'l-enâm fi mehâsini's-Şâm. Bağdat: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1922.
- Ebu Hayyan et-Tevhidi, Ali bin Muhammed bin Abbas. el-İmtâ' ve'l-Muânese. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, Birinci Baskı., 2003.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâleddin. el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
- Ğayzan, Cemâl Ali Mahmud. "Eseru Alimeyni Bağdadiyyeyni fî Neşri'l-Şi'ri'l-Cahilî ve Taraikî fî'l-Endelüs". Mecelletü Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyyetî'l-Ürdünî 100 (ts.), 47-48.
- Humeydî, Muhammed b Fütûh. Cezvetü'l-muktebis. Kahire: ed-Dâru'l-Misriyye, 1966.
- İbn Bessâm, Ebu'l-Hasan Ali. ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-cezîra. thk. İhsan Abbâs. Tunus: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitab, 1979.
- İbn Beşkuvâl, Ebu'l-Kasım Halef bin Abdülmelik. es-Sıla fî târîh eimmeti'l-Endelüs (Endülüs İmamlarının Tarihi Üzerine Ekler). thk. Seyyid İzzet el-Attar el-Hüseyni. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, İkinci Baskı., 1955.
- İşbîlî, İbn Hayr. İbn Hayr el-İşbîlî'nin Fihristi. thk. Beşar Avvad Ma'ruf - Mahmud Beşar Avvad. Tunus: Daru'l-Garb el-İslâmî, 1. Baskı., 2009.
- Kıftî, Ebû'l-Hasan Cemâleddîn Alî bin Yûsuf bin İbrâhîm bin Abdilvâhid eş-Şeybânî. İnbâhü'r-Ruvât. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî: Kahire, 1950.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh. el-Câmiu' li ahkâmî'l-Kur'ân. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964.
- Makkarî, Şihâbuddîn. Nefhu't-tîb. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1997.
- Merrâküşî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn İzârî. el-Beyânü'l-muğrib. thk. C. S. Colin, Lévi-Provençal. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983.
- Muammer, İd. "Sâid el-Bağdâdî ve Kitabuhû en-Nusûs". en-Nâşiru'l-Arabî 12 (1988), 119-123.

- Muhammad, Muhsin Ismail. "Şāfīd de Bagdad y los motivos de su inmigración a al-Andalus y semblanza sintética". Miscelánea de estudios árabes y hebraicos. Sección Árabe-Islam 34-35 (1985), 77-96.
- Palencia, A. Gonzalez. Târîhu'l-fikri'l-Endelüsî. çev. Hüseyin Munis. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 1995.
- Peres, Henri. eş-Şi'rü'l-Endelüs fî asri't-tavaif. çev. Tahir Ahmed Mekki. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1988.
- Şemerî, Safâ Abdulkâzım Hüseyin. Bünyetü'l-haber fî kitâbi'l-Fusûs. Nasiriye: Zü Kâr Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Tâzî, Abdulvehhâb. Sâid el-Bağdâdî: Hayâtuhû ve Âsâruhû. Muhammediye: Mektebetü'l-Mağribiyye, 1993.